

PĒDĒJĀS GRIBAS RĪKOJUMI MANTOJUMA TIESĪBĀS

DISPOSITIONS OF PROPERTY UPON DEATH IN INHERITANCE LAW

Alise Reide, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

Article 389 of the Civil Law of Latvia provides that the basis for the invitation to inherit is the lawfully expressed will by the deceased or the law. The person leaving the estate may express his or her will either in a testament or an inheritance contract. Thus, the notion of the “lawfully expressed will” shall be considered as the invitation to inherit that is established in the testament or inheritance contract as dispositions of property upon death. However, the concept of the “disposition of property upon death” should not only be regarded as “lawfully expressed will”, because it might not provide the invitation to inherit. The author proposes that dispositions of property upon death include not only testaments and inheritance contracts but also inheritance waiver contracts.

Atslēgvārdi: pēdējās gribas rīkojums, testaments, mantojuma līgums, mantotāja atteikšanās līgums

Keywords: disposition of property upon death, testament, inheritance contract, inheritance waiver contract

Ievads

Mantojuma tiesībās pēdējās gribas rīkojums tiek uzskatīts par vienu no veidiem, kā mantojuma atstājējs var lemt par savas mantas, tiesību un saistību pēctecību. Saskaņā ar Civillikuma (turpmāk – CL) 389. panta pirmo daļu: “Aicinājums mantot iestājas mantojumam atklājoties (655. p.). Aicinājuma pamati ir mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba vai likums.”¹ Tomēr CL 389. panta pirmajā daļā minētie vārdi “tiesīgi izteikta griba” var raisīt neskaidrības – kas ir tiesīgi izteikta griba? Vai šie vārdi “tiesīgi izteikta griba” ir sinonīms vārdiem “pēdējās gribas rīkojums”? Vai par pēdējās gribas rīkojumu būtu uzskatāms tikai testaments un mantojuma līgums? Atbildes uz šiem un arī citiem jautājumiem tiek rastas raksta turpinājumā.

¹ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [09.01.2020.].

Jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums” un “tiesīgi izteikta griba” nošķiršana

Tulkojot pētāmo tiesību normu gramatiski, var secināt, ka ar vārdiem “tiesīgi izteikta griba” ir saprotams gribas izteikums likumā noteiktajā pēdējās gribas rīkojuma formā.² Jēdziens “gribas izteikums” nozīmē savas vēlēšanās izpaušmi, piekrišanu,³ izsakot uz āru iekšējo gribu veikt darījumu.⁴ Tātad atbilstoši CL 389. panta pirmajai daļai mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba jeb savas vēlēšanās izpaušme vai piekrišana, kas izteikta uz āru un ietverta pēdējās gribas rīkojuma formā kā tiesiskā darījumā, ievērojot likuma prasības, rada aicinājumu mantot. Savukārt jēdziens “pēdējās gribas rīkojums” tā plašākajā izpratnē ir attiecināms uz ikvienu mantojuma atstājēja norādījumu, kas var radīt aicinājumu mantot un var arī to neradīt. Aptaujājot respondentus, norādāms, ka arī katram piektajam respondentam vārdi “pēdējās gribas rīkojums” asociējas ar jebkādu personas pēdējo vēlēšanos, gribu pirms nāves. Piemēram, doti norādījumi par personas apbedīšanu un bērnu norisi.⁵ Līdz ar to jēdzieni “tiesīgi izteikta griba” un “pēdējās gribas rīkojums” mantojuma tiesībās ietver juridiski niansētas atšķirības, tādēļ šie jēdzieni nav uzskatāmi par sinonīmiem.

Aplūkojot pārējās analizējamās tiesību normas daļas, secināms, ka CL 389. panta otrā daļa atļauj mantojuma atstājējam savu gribu izteikt testamentā vai mantojuma līgumā. Tāpēc ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” saprotams tāds aicinājums mantot, kuru mantojuma atstājējs ir paudis testamentā vai mantojuma līgumā kā pēdējās gribas rīkojuma veidos,⁶ jo, lai gribai rastos tiesiskas sekas, tai ir jābūt izteiktai objektīvi uztveramā veidā un jāatbilst likumā izvirzītajiem noteikumiem.⁷ Testamentā vai mantojuma līgumā ietvertais aicinājums mantot ir adresēts noteiktām personām pēc mantojuma atstājēja izvēles. Ja šādu aicinājumu mantojuma atstājējs savas dzīves laikā nav izteicis, aicinājums mantot iestājas likumā paredzētajā kārtībā, pamatojoties uz radniecības attiecībām un laulību.⁸ Jāatzīst, ka nereti pēdējās gribas rīkojums netiek sagatavots, jo mantojuma atstājēju apmierina likumiskā mantošanas kārtība. Šādu atbildi aptaujā

² Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=gribas%20izteikums%20p%C4%93d%C4%93j%C4%81s%20gribas%20r%C4%ABkojuma%20form%C4%81&list=gribas%20izteikums&lang=LV> [aplūkots 09.01.2020.].

³ Jakubaņecs V. Juridiski terminoloģiskā, skaidrojošā vārdnīca. Trešais paplašinātais un papildinātais izd. Rīga: P & K, 2001, 72. lpp.

⁴ Krastiņš U., Šulcs V. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998, 76. lpp.

⁵ Aptaujā tika anketēti 149 respondenti, no kuriem 99 bija LU JF bakalaura un maģistra līmeņa studiju studenti un 50 vidusskolēni, kuri bija LU JF Jauno juristu universitātes dalībnieki, lai uzzinātu topošo juristu izpratni un zināšanas par pēdējās gribas rīkojumiem mantojuma tiesībās. Pieejams: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSemdFQSu07MoNcM3Lckvx1m87Ds5q-HYDHL4A7um6HnFHQM-VQ/viewform?usp=sf_link un https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSf8a75S-nhR0mf5t9ZE-uKa4ZvfM3TNI56xLoGgQNcHGJjAg/viewform?usp=sf_link [aplūkots 12.01.2020.].

⁶ Damane L. Notariālais akts kā mantisko un nemantisko tiesību garants. Promocijas darbs. Rīga: [b.i.], 2011, 121. lpp. Pieejams: https://dSPACE.lv/dSPACE/bitstream/handle/7/5092/2020-Linda_Damane_2012.pdf?sequen=ce [aplūkots 15.01.2020.].

⁷ Torgāns K. Komentārs Civillikuma 1427. pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 37. lpp.

⁸ Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans Īpašums, 1997, 21.–22. lpp.

sniedza arī 14% Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studentu.⁹ Turklāt vairāk nekā puse visu respondentu uzskata, ka pēdējās gribas rīkojums ir jāsagatavo vien tad, kad personai ir daudz mantu, tiesību vai saistību. Var piekrist zvērinātas advokātes, lektores Kristīnes Ziles paustajam, ka ne visi pēdējās gribas rīkojumi rada tiesiskas sekas un pēdējās gribas rīkojums kļūst par tiesīgi izteiktu gribu CL 389. panta pirmās daļas izpratnē tikai tad, kad zvērināts notārs atbilstoši Notariāta likuma 284. pantam¹⁰ (turpmāk – NL) attiecīgo pēdējās gribas rīkojuma aktu atzīst par spēkā stājušos.¹¹

CL 389. panta trešā daļa pieļauj trīs mantošanas pamatus – mantojuma līgumu, testamentu un likumu. Izpētot citu valstu mantojuma tiesību regulējumu,¹² jāatzīst, ka ne visās valstīs pastāv šie trīs mantojuma tiesību veidi. Lietuvā ir tikai divi mantošanas pamati: likums vai testaments,¹³ jo Lietuvas mantojuma tiesībās nav mantojuma līguma.¹⁴ Lai izprastu jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums”, detalizētāk aplūkojami mantojuma līgums un testaments kā tiesīgi izteiktās mantojuma atstājēja gribas formas jeb pēdējās gribas rīkojumu veidi, jo likumiskā mantošana ir likuma prezumētā, nevis mantojuma atstājēja izteiktā griba.¹⁵

Testaments kā pēdējās gribas rīkojums

Testamenta legāldefinīcija atrodama CL 418. pantā: “Katru vienpusēju rīkojumu, ko kāds dod savas nāves gadījumam par visu savu mantu, vai par kādu mantas daļu, vai par atsevišķām lietām vai tiesībām, sauc par testamentu.” No šīs definīcijas izriet jēdziens “rīkojums nāves gadījumam”. Lai gan Latvijas CL termins “rīkojums nāves gadījumam” tiek izmantots nekonsekventi, tas tomēr būtu lietojams tā visšaurākajā nozīmē, apzīmējot tikai testamentu. Proti, aplūkojot CL 427. panta pirmo daļu kopsakarā ar CL 639. panta trešo daļu, izriet, ka atstumt mantinieku var tikai rīkojumā nāves gadījumā, tātad – testamentā, jo mantojuma līgumā atstumšana no mantojuma nav atļauta. Arī Latvijas tiesu praksē jēdziens “rīkojums nāves gadījumam” ir lietots, lai apzīmētu tikai testamentu.¹⁶ Savukārt citās valstīs, piemēram, Vācijā, “rīkojums nāves gadījumam”

⁹ No aptaujātajiem 149 respondentiem tikai viens ir sagatavojis savu pēdējās gribas rīkojumu. Gandrīz puse respondentu skaidroja, ka savu pēdējās gribas rīkojumu nav sagatavojuši, jo viņiem nav savu īpašumu, vērtīgu mantu vai ievērojamu saistību. Turklāt katrs ceturtais respondents atzina, ka par to vēl nemaz nav domājis.

¹⁰ Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993. [14.01.2020.].

¹¹ Intervija ar Kristīni Zili Rīgā 27.11.2019. Alises Reides personiskā arhīva materiāli.

¹² Law of Succession Act [Igaunijas Mantojuma likums]. Pieejams: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/5280320_16001/consolide/current [aplūkots 20.01.2020.]; Bürgerliches Gesetzbuch [Vācijas Civillikums]. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BjNR001950896.html#BjNR001950896BjNR001950896> [aplūkots 20.01.2020.].

¹³ Civil Code of the Republic of Lithuania [Lietuvas Civilkodekss]. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495> [aplūkots 20.01.2020.].

¹⁴ Grigienė J., Pasvenskienė A. Family and Inheritance Law. In: The Law of the Baltic States. T. Kerikmäe, K. Joamets, J. Pleps, A. Rodiņa, T. Berkmanas, E. Gruodyte (eds.). Cham: Springer International Publishing, 2017, p. 516.

¹⁵ Sinaiskis V. Mantojuma tiesības. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, Nr. 1, 17. lpp.

¹⁶ Vidzemes apgabaltiesas 30.04.2019. spriedums lietā Nr. C14034716. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/384446.pdf> [aplūkots 25.03.2020.].

jeb *Verfügung von Todes wegen*¹⁷ ir virsējdzieni, kas tiek izmantots plašākā nozīmē, apzīmējot gan testamentu, gan mantojuma līgumu.¹⁸ Vācijas Civillikums (turpmāk – BGB) izdala testamentu kā vienpusēju rīkojumu nāves gadījumam.¹⁹ Tomēr attiecībā uz jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums” jeb *letztwillige Verfügung* Vācijas tiesību doktrīnā nepastāv vienprātības, vai tas aptver tikai testamentu vai arī mantojuma līgumu. Ir avoti, kuros ar pēdējās gribas rīkojumu apzīmē tikai testamentu,²⁰ tāpat ir avoti, kuros ar pēdējās gribas rīkojumu apzīmē gan testamentu, gan mantojuma līgumu.²¹ Autoresprāt, viedokļu atšķirības rodas apsvērumā, vai par nošķiršanas kritēriju tiek izmantots tiesisko darījumu iedalījums vienpusējos un daudzpusējos tiesiskos darījumos.

No CL 418. pantā ietvertās testamenta legaldefinīcijas izriet šādas testamenta pamatpazīmes. Testaments ir vienpusējs tiesisks darījums, kurā izteikta mantojuma atstājēja (testatora) patiesa un brīva griba. Turklāt “prasība, lai griba taisīt testamentu būtu radusies brīvi, attiecināma gan uz testamentu taisīšanu vispār, gan uz konkrētiem novēlējumiem testamentā īpaši”.²² Testaments ir testatora pēdējās gribas rīkojums savam, ne citu personu nāves gadījumam, un ar testamentu tiek noteikta mantojuma atstājēja mantas, tās daļas, lietu un tiesību pēctecība.²³ Testators savu pēdējo gribu var paust privātajā vai publiskajā testamentā, bet neatkarīgi no testamentu formas testaments ir uzskatāms par vienpusēju tiesisku darījumu, kas ietver vienas personas gribas izteikumu.²⁴ Testamentam kā vienpusējam tiesiskam darījumam ir jāatbilst likuma prasībām, kas ietvertas ne tikai CL Mantojuma tiesību daļā (CL 382.–840. p.), bet arī Saistību tiesību daļā (CL 1401.–2400. p.), it sevišķi attiecībā uz testatora paustās gribas īstumu un tiesiska darījuma formu. Tiesiskas sekas rada tikai tāds testatora pēdējās gribas izteikums, kas ietverts likumam atbilstošā formā, jo, atsaucoties uz tiesu praksi, testatora vienkārši izteikumi vai publiski paustais nodoms par viņa mantas pēctecību bez attiecīga izteiktās gribas nostiprinājuma CL noteikumiem atbilstošā formā mantojuma tiesības nerada.²⁵

Izpētot mantojuma tiesību vēsturisko attīstību, secināms, ka, attīstoties privātpašumam, attīstījās arī testamentārā mantošana,²⁶ kas mūsdienās ir viens

¹⁷ Schaffert I., Niedre L. Vācu-latviešu / latviešu-vācu juridiskā vārdnīca. Rechtswörterbuch Deutsch-Lettisch / Lettisch-Deutsch. Otrais, pārstrādātais un papildinātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 461. lpp.

¹⁸ Creifelds C., Weber K. Rechtswörterbuch. München: C. H. Beck, 2000, S. 1420; Olzen D. Erbrecht. 3. Aufl. Berlin: De Gruyter Recht, 2009, S. 75.

¹⁹ Bürgerliches Gesetzbuch [Vācijas Civillikums], 1937. pants. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BjNR001950896.html#BjNR001950896BjNG017302377> [aplūkots 20.01.2020.].

²⁰ Köbler G. Juristisches Wörterbuch. Für Studium und Ausbildung. 14. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2007, S. 445.

²¹ Staupe B., Storck C. Recht. Das Recht verstehen, seine Rechte kennen. Mannheim: F. A. Brockhaus, 2002, S. 454.

²² Augstākās tiesas 14.12.2005. spriedums lietā Nr. SKC-760/2005. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pant/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pant> [aplūkots 22.01.2020.].

²³ Krauze R., Gencs Z. 1997, 48. lpp.

²⁴ Kalniņš E. Tiesisks darījums. Grām.: Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 139. lpp.; Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 169.–170. lpp.

²⁵ Rīgas apgabaltiesas 18.04.2018. spriedums lietā Nr. C33714916. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/363889.pdf>; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 11.05.2017. spriedums lietā Nr. C32286016. Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/323308.pdf> [aplūkots 21.01.2020.].

²⁶ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. 2. izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 176. lpp.

no populārākajiem veidiem, kā manta tiek nodota nākamajām paaudzēm.²⁷ Testamentārā mantošana kā galvenais mantošanas pamats tika atzīts jau romiešu tiesībās,²⁸ kur par testamentu dēvēja tikai tādu pēdējās gribas rīkojumu, kurā testators iecēla vienu vai vairākus mantiniekus. Savukārt pēdējās gribas rīkojumu, kurā nebija mantinieka iecēluma, bet tika ietverti citi rīkojumi personas nāves gadījumam, dēvēja par kodicilu.²⁹ Tāpēc nozīmīgākais testamenta elements bija mantinieka iecēlums, bez kura testaments nebija spēkā.³⁰ Arī CL priekštecī, Baltijas Vietējo likumu kopojumā (turpmāk – BVLK),³¹ tika ietverta romiešu tiesībās pastāvošā testamenta izpratne.³² Piemēram, BVLK 1982. pants noteica, ka Kurzemē par testamentu sauc tikai tādu pēdējās gribas izteikumu, kurā mantojuma atstājējs iecēl vienu vai vairākus tiešus mantiniekus, bet pēdējās gribas izteikumu, kurā bez tiešo mantinieku iecēšanas atrodas arī citi rīkojumi nāves gadījumam, sauc par kodicilu.³³ Savukārt CL ir notikusi testamenta un kodicila jēdzienu saplūšana.³⁴ Līdz ar to mūsdienās testamentu saprot daudz plašākā nozīmē un par testamentu uzskatāmi arī tādi pēdējās gribas rīkojumi, kuros netiek iecēlts neviens mantinieks.

Proti, CL 229. panta pirmā daļa atļauj vecākiem testamentā iecelt aizbildņus saviem bērniem – kā jau esošiem, tā arī gaidāmiem.³⁵ Turklāt no CL 242. panta 1. punkta izriet, ka vecākiem ir tiesības testamentā arī noraidīt attiecīgu personu no aizbildnības. Pamatojoties uz CL 229. panta otro daļu, rīkojums par aizbildnību paliek spēkā arī tādā testamentā, kura citi noteikumi atzīti par spēkā neesošiem. Tādēļ vecāka pēdējās gribas rīkojums, kurā par mantinieku netiek iecēlta neviena persona, bet tikai dots rīkojums par aizbildņa iecēšanu vai noraidīšanu, arī ir uzskatāms par testamentu. Šāds secinājums atbilstu testamenta legāldefīnijai – vienpusējs rīkojums, kuru vecāks dod savas nāves gadījumam par savām aizgādības tiesībām. Līdzīgi risināmas situācijas, kad mantojuma atstājējs vēlas noslēgt mantojuma līgumu, vienlaikus atstumjot likumiskos mantiniekus. Tā kā CL 639. panta trešā daļa noteic, ka mantojuma līgumā atstumšana no mantojuma nav atļauta, tad vienīgā iespēja, kā mantojuma atstājējs var atstumt neatņemamās daļas tiesīgos, ir taisīt atsevišķu pēdējās gribas rīkojumu – testamentu. Tātad arī šādā testamentā nebūs mantinieka iecēluma, jo tas atbilstoši mantojuma atstājēja gribai jau būs ietverts mantojuma līgumā.

²⁷ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Testaments un savlaicīga īpašumu pārņemšana – populārākie veidi mantas atstāšanai nākamajām paaudzēm. Pieejams: <https://www.latvijasnotars.lv/articles/testaments-un-savlaiciga-ipasumu-parnehmensana-popularakie-veidi-mantas-atstasanai-nakamajam-paaudzem> [aplūkots 25.01.2020.].

²⁸ Čakste K. Civiltiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 233. lpp.

²⁹ Kalniņš V. 2010, 173.–176. lpp.

³⁰ Rūfner T. Testamentary formalities in Roman law. In: Comparative succession law. Testamentary Formalities. Reid K., Wall M. de, Zimmermann R. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 9.

³¹ Lazdiņš J. Baltijas Civillikums laikmetu griežos: likuma pieņemšanas 150 gadu jubilejas atcerei. Jurista Vārds, 2014, Nr. 44/45, 18. lpp.; Bukovskis V. Latvijas mantojumu tiesību projekts. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1929, Nr. 11/12, 373. lpp.

³² Kā norādījusi profesore Sanita Osipova, BVLK romiešu tiesības tika iekļautas izteiktā pārākumā pār citiem avotiem. Sk.: Osipova S. Nacionālo tiesību nenacionālie avoti. Jurista Vārds, 2011, Nr. 51, 13. lpp.

³³ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Rīga: Valters un Rapa, 1928, 1982. pants, 219. lpp.

³⁴ Krauze R., Gencs Z. 1997, 49. lpp.

³⁵ Jau Latvijas valsts pirmās neatkarības posmā šāda iespēja praksē tika izmantota. Piemēram, Antons un Emilija Benjamiņi testamentā iecēla pat trīs aizbildņus savam dēlam. Sk.: Antona un Emilijas Benjamiņu testaments. LNA LVA, 2595. f., 2. apr., 173. l., p. 69.

Mantojuma līgums un mantotāja atteikšanās līgums kā pēdējās gribas rīkojums

Mantojuma līgums tiek definēts CL 639. panta pirmajā daļā, kas noteic, ka mantojuma līgums ir līgums, ar kuru viens līdzējs otram vai vairāki līdzēji cits citam piešķir tiesību uz savu nākamo mantojumu vai tā daļu. Tātad atšķirībā no testamenta mantojuma līgums ir daudzpusējs tiesisks darījums, kas ietver vismaz divu personu gribas izteikumus.³⁶ Romiešu tiesībās vienošanās jeb daudzpusējs tiesisks darījums par nākamo mantojumu bija aizliegts, tādēļ romiešu tiesībās līgumiskā mantošana nepastāvēja. Līdz ar to BVLK līgumiskā mantošana tikusi pārņemta no ģermāņu tiesībām un tā aizvien ir atrodama CL Mantojuma tiesību daļā.³⁷

Tiesu praksē ar vārdiem “pēdējās gribas rīkojums” tiek apzīmēts ne tikai testaments, bet arī mantojuma līgums.³⁸ Tiesību zinātnieki, ievērojot testamentu un mantojuma līgumu iedalījumu pēc tiesisko darījumu veidiem, skaidro, ka jēdziens “pēdējās gribas rīkojums” ir plašāks par terminu “testaments”, jo tas daļēji attiecināms arī uz mantojuma līgumu. Tomēr tiek atzīts, ka mantojuma līgums nav identificējams tikai kā pēdējās gribas rīkojums tā šaurākajā izpratnē, jo tas ietver arī līgumiskā mantinieka kā otras līgumslēdzēja puses gribas izpaudumu, bet testaments visos gadījumos ir tikai vienpusējs darījums, kas izsaka testatora pēdējo gribu un kas nesaista testamentāro mantinieku.³⁹ Salīdzinot testamentu un mantojuma līgumu, secināms, ka testamentu mantojuma atstājējs var vienpusēji atsaukt, bet mantojuma līgums ir vienpusēji neatsaucams darījums. Tādēļ mantojuma līgums tiek uzskatīts par visstabilāko no visiem trim mantošanas pamatiem.⁴⁰ Secīgi izdalāma vēl viena būtiska testamentu un mantojuma līguma atšķirība – mantojuma līgumā obligāti ir jāieceļ mantinieks, jo tieši mantinieka iecelšana ir mantojuma līguma juridiskā daba, kas ir pamats nākamam acinājumam mantot, mantojuma atstājēja tiesību un saistību pārejai uz iecelto mantinieku.⁴¹

Neti jēdziena “mantinieks” vietā tiek lietots jēdziens “mantotājs”, jaucot mantojuma līgumu ar mantotāja atteikšanās līgumu un neizprotot to atšķirības.⁴² Mantotāja atteikšanās līgums rada pretējas tiesiskās sekas nekā mantojuma līgums.⁴³ CL 766. panta pirmā daļa nosaka: “Mantotāja atteikšanās līgums ir tāds līgums, ar ko viena puse atsakās no mantošanas tiesības, kas viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves.” Tādēļ mantotājs jeb persona, kas ir noslēgusi mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju, no mantojuma atstājēja

³⁶ Balodis K. 2007, 171. lpp.; Kalniņš E. 2005, 140. lpp.

³⁷ Gencs Z. Mantojumu kārtošana. Rīga: Mans Īpašums, 1996, 52. lpp.

³⁸ Rīgas apgabaltiesas 07.08.2018. spriedums lietā Nr. C30656716. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/389955.pdf> [aplūkots 23.03.2020.].

³⁹ Krauze R., Gencs Z. 1997, 47. lpp.

⁴⁰ Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 357. lpp.

⁴¹ Sinaiskis V. Sukcesija un mantojuma līgums. Jurists, 1939, Nr. 1/2, 3.–8. lpp.

⁴² Sk.: Kurzemes apgabaltiesas 22.11.2018. spriedums lietā Nr. C19038117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/374020.pdf>; Gulbenes rajona tiesas 23.08.2016. spriedums lietā Nr. C23051114. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/280710.pdf> [aplūkots 25.03.2020.].

⁴³ Zemgales apgabaltiesas 26.05.2016. spriedums lietā Nr. C06036714. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/310440.pdf> [aplūkots 27.03.2020.].

nemantos, un tāpēc šāda persona nav uzskatāma par mantinieku, jo ar mantotāja atteikšanos izbeidzas viņa mantošanas tiesība.⁴⁴ Savukārt saskaņā ar CL 769. pantu mantojuma atstājējs, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu, atbrīvojas no visiem aprobežojumiem noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu. Līdz ar to, ja “mantiniekam” ir tiesības mantot, tad “mantotājs” no savām tiesībām mantot ir labprātīgi atteicies jau pirms mantojuma atklāšanās.⁴⁵ Šāda izpratne atbilst arī CL Mantojuma tiesību daļas sistēmiskajam izvietojumam, un atbilstoši tam mantojuma līgums ir regulēts ceturtajā nodaļā pie līgumiskās mantošanas, savukārt mantotāja atteikšanās līgums ir ietverts astotajā nodaļā pie mantojuma tiesības izbeigšanās un zaudēšanas.

Jāatzīst, ka tiesību pētniekiem ir dažādi viedokļi par mantojuma līguma un mantotāja atteikšanās līguma tiesisko dabu. Piemēram, profesors Vasilijš Sinaiskis ir paudis, ka mantojuma līgums nav vienīgais līgums par mantojumu, skaidrojot, ka par mantojuma līgumu var uzskatīt arī mantotāja atteikšanās līgumu.⁴⁶ Savukārt citi tiesību zinātnieki ir norādījuši, ka mantotāja atteikšanās līgums nav atzīstams par mantojuma līguma veidu.⁴⁷ Autores ieskatā, lai arī mantojuma līgums ir nošķirams no mantotāja atteikšanās līguma un nav uzskatāms par mantojuma līgumu vai atsevišķu mantojuma līguma veidu, tomēr arī mantotāja atteikšanās līgums varētu tikt atzīts kā pēdējās gribas rīkojums. Proti, lai gan ar mantotāja atteikšanās līgumu netiek nodibināts aicinājums mantot, taču tajā mantojuma atstājējs izsaka savu pēdējo gribu par to, lai tiesiskā darījuma otra puse, mantotājs, nemantotu. Tātad mantojuma atstājējs arī šādā pēdējās gribas rīkojumā realizē tiesības lemt par savas mantas, tiesību un saistību pēctecību. Arī tiesību praktiķi ir atzinuši, ka mantotāja atteikšanās līgums ir pielīdzināms mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojumam, rosinot, ka uz mantotāja atteikšanās līgumu būtu attiecināmas formas prasības un procesuālie noteikumi, kas paredzēti attiecībā uz mantojuma līgumiem kā pēdējās gribas rīkojumiem, nodrošinot arī šādu pēdējās gribas rīkojumu pievienošanu mantojuma lietai.⁴⁸

Katra tiesību norma ir vērsta uz kāda mērķa sasniegšanu, un CL 389. panta mērķis ir nodibināt aicinājumu mantot. Tāpēc ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” saprotami tikai tādi pēdējās gribas rīkojuma veidi kā testaments un mantojuma līgums, kuri sagatavoti, ievērojot likuma noteikumus, un kuri stājas spēkā attiecīgajā mantojuma lietā, radot aicinājumu mantot. Tomēr, lai īstenotu mantojuma atstājēja gribu visplašākajā tās izpausmē, mantojuma tiesībās pastāv arī citi pēdējās gribas rīkojumu veidi. Piemēram, mantotāja atteikšanās līgums, ar kuru netiek nodibināts aicinājums mantot, bet tiek realizētas mantojuma atstājēja tiesības atbrīvoties no visiem ierobežojumiem noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu. Līdz ar to secināms, ka jēdziens “pēdējās gribas rīkojums” varētu apzīmēt dažādus pēdējās gribas rīkojumu veidus – testamentu,

⁴⁴ Augstākās tiesas 28.02.2014. spriedums lietā Nr. SKC-114/2014 (C04336008). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/148739.pdf> [aplūkots 25.01.2020.].

⁴⁵ Intervija ar Kristīni Zili Rīgā 27.11.2019. Alises Reides personiskā arhīva materiāli.

⁴⁶ Sinaiskis V. 1939, 8. lpp.

⁴⁷ Sk.: Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Riga: N. Kymmels Verlag, 1892, S. 388–389; Буковский В. Свод Гражданских Узаконений Губерний Прибалтийских съ продолжением 1912–1914 г. г. и с разъяснениями въ 2 томах. Томъ I. Рига: Г. Гемпель и Ко., 1914, с. 1055; Krauze R., Gencs Z. 1997, 327. lpp.

⁴⁸ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017, 119.–120. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 28.01.2020.].

mantojuma līgumu un arī mantotāja atteikšanās līgumu. Turpretim ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” būtu apzīmējami tikai divu veidu pēdējās gribas rīkojumi – testaments un mantojuma līgums –, kas rada CL 389. panta pirmajā daļā noteikto aicinājumu mantot. Savukārt CL lietotais jēdziens “rīkojums nāves gadījumam” būtu izprotams ļoti šauri, un ar to būtu jāapzīmē tikai testaments.

Kopsavilkums

1. Latvijas mantojuma tiesībās jēdzieni “tiesīgi izteikta griba” un “pēdējās gribas rīkojums” nav uzskatāmi par sinonīmiem, jo pēdējās gribas rīkojums ne vienmēr rada CL 389. panta pirmajā daļā noteikto aicinājumu mantot, tāpēc ar jēdzienu “pēdējās gribas rīkojums” varētu apzīmēt dažādus pēdējās gribas rīkojumu veidus – testamentu, mantojuma līgumu un arī mantotāja atteikšanās līgumu, ar kuru arī tiek realizētas mantojuma atstājēja tiesības lemt par savas mantas, tiesību un saistību pēctecību.
2. Ar jēdzienu “tiesīgi izteikta griba” būtu apzīmējami tikai divu veidu pēdējās gribas rīkojumi – testaments un mantojuma līgums –, kas rada CL 389. panta pirmajā daļā noteikto aicinājumu mantot, turklāt CL nekonsekventi lietotais jēdziens “rīkojums nāves gadījumam” būtu izprotams ļoti šauri, un ar to būtu jāapzīmē tikai testaments.
3. Lai gan mantojuma līgums un mantotāja atteikšanās līgums varētu tikt uzskatīti par pēdējās gribas rīkojumiem, tomēr tiem ir pretējas tiesiskās sekas, tādēļ šie līgumi, kā arī jēdzieni “mantinieks” un “mantotājs” būtu nošķirami, proti, ja ar mantojuma līgumu mantiniekam tiek piešķirtas tiesības mantot, tad ar mantotāja atteikšanās līgumu mantotājs jau pirms mantojuma atklāšanās labprātīgi atsakās no savām tiesībām mantot.